

Understanding the Principles of Cultural Jurisprudence from the Perspective of the Supreme Leader with a Focus on Macro-Cultural Policies

Seyedeh Fatemeh Tabatabaee

Associate Professor, Department of Theology, Faculty of Law and Theology, Shahid Bahonar University of Kerman and Associate Professor of Islamic Jurisprudence and Law, Institute for Islamic Studies in Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding author).

Fatabatabaee@uk.ac.ir

 0000-0003-4962-8192

Mahdi Aminian

Assistant Professor of Institute for Islamic Studies in Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

mahdiaminian@um.ac.ir

 0000-0002-8805-8746

Maysam Taram

Assistant Professor, Department of Theology, Faculty of Law and Theology, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

taram@uk.ac.ir

 0009-0001-9551-0892

Asiyeh Babrbayan

M.A student, Department of Theology, Faculty of Law and Theology, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

asyhbbrbyan231@gmail.com

 0009-0008-7305-2246

Abstract

Background and purpose: Culture has found significant applications in the everyday and social life of humans, to the extent that it is difficult to draw a clear boundary around it. The importance and diversity of policies related to culture greatly enhance the necessity of examining and elucidating the viewpoints of Ayatollah Khamenei in this area, considering his position of leadership and jurisprudence. Furthermore, extracting the doctrinal foundations of cultural policies from his perspective will influence their credibility within the elite society and also affect the public's reception of his policies. Since the promotion and survival of a society is based on its culture, Ayatollah Khamenei paid attention to this important matter. Research method: Researchers have referred to official higher-level cultural documents, existing resources and published statements to infer the legitimacy of his (Ayatollah Khamenei's) intended cultural policies, and then, using a descriptive-analytical method, have examined the relationship of the aforementioned policies with a number of Islamic jurisprudential rules in his statements. Findings and results: Ayatollah Khamenei's cultural policies have been proposed under the basic headings of the national-Islamic culture, cultural independence, cultural jihad and cultivation or culture reform. Analysis of these policies shows that they are fully consistent with some jurisprudential rules including the obligation to guide the ignorant, denial of domination, prohibition of harm, the obligation to maintain the Islamic governance system and the sanctity of disrupting it and the rule of maintaining the expediency of the system.

Keywords: Islamic Jurisprudential, Cultural Jurisprudence, Cultural Policies, Ayatollah Sayyed Ali Khamenei, Jurisprudential Foundations.

Extended abstract

Culture has taken on a significant role in human daily and social life. It is difficult to imagine any limits for such influence and application. Humans, depending on their social status, political thought, religious approach, etc., each use its concept in a different and sometimes contradictory path, in a way that leads to the elevation or decline of a society. This is also true about Iranian society and the role that rulers can play in the field of culture from the perspective of declared policies and other practical programs. What has been neglected and, in some cases, has been questioned and doubted by those who are biased, is the alignment of the entire cultural policies envisaged by Ayatollah Khamenei (the supreme leader) and country's superior documents called "Cultural Policy Principles" of the country (approved in 1992) with the sacred Islamic sharia.

Jurisprudential rules, along with other evidences in jurisprudence, are designed to respond to issues raised in each period of time. Cultural policies in Islamic societies are also among the emerging topics that are legitimated in the light of the rules of Islamic jurisprudence. In the present study, the most important rules of cultural jurisprudence that can be understood from the words of His Highness have been cited in order to legitimize the cultural policies he intends.

The purpose of the research is not to adapt the cultural policies of the Islamic Republic to the views of the Leader of the Revolution, or to criticize and amend the upper-level documents in the field of culture based on his jurisprudential views. Rather, the purpose of the research, in view of the country's cultural documents and macro-cultural policies from the perspective of Ayatollah Khamenei, is to prove the legitimacy of these policies and explain the rules of cultural jurisprudence as a new emerging discourse.

The present study has used existing sources to access Ayatollah Khamenei's cultural policies. Also, using the smart search engine on his website, all of His Highness's statements on culture were studied inductively. Considering the contents of cultural documents in the Islamic Republic under the title of the country's "Cultural Policy Principles" approved in 1992 by the Supreme Council of the Cultural Revolution, as well as the general policies of the system in the field of culture, his intended macro-cultural policies were extracted and named. In this regard, an attempt was made to select the titles of general and frequently repeated cultural policies from Ayatollah Khamenei's statements to include micro-policies in such a way as to eliminate the need to state other policies. Then, the relationship of these policies with the most important jurisprudential

rules that could be extracted from his words was analyzed using a descriptive-analytical method, and the sharia legitimacy of his intended macro-cultural policies was proven.

So far, no research work has been published on the jurisprudential foundations of Ayatollah Khamenei's cultural policies that are extracted from his words. Therefore, the present research is innovative in terms of relying on His Eminence's statements in both deriving and explaining macro-policies and the rules of cultural jurisprudence, as well as in inferring the legitimacy of the macro-cultural policies envisaged by Ayatollah Khamenei through the application of jurisprudential rules related to the field of culture.

Based on the research conducted, Ayatollah Khamenei defines culture as a set of beliefs, convictions, customs and traditions of people and everything related to their daily lives. In general, culture includes the dominant mindsets of humans that shape or accelerate their behavior. Therefore, culture encompasses areas such as literature, art, lifestyle, general culture, ethics and social behaviors. Ayatollah Khamenei divides general culture into two parts: First, obvious and important issues that affect the fate of a nation in the long term. Second, the parts that, although they may not be very visible, have an immediate and very tangible impact on the nation's fate. The most important of these parts is the individual and social morality of the people. Considering the contents of the cultural documents of the Islamic Republic and also the reflection on emphasis and repetition of cultural concepts in the statements of Ayatollah Khamenei, the most fundamental and prominent cultural policy from his perspective is Iranian-Islamic culture. He has abundantly referred to the value of Islamic culture and has noted that for any society and human community, Islamic culture is the highest value.

Another cultural policy from his perspective is cultural independence. He considers the general policy of the Islamic Revolution (1979) regarding culture to be based on maintaining a strong and complete dependence on the national culture. He believes that the dominant nation is a nation whose culture is dominant, and in many cases of cultural dominance, economic, political, security, military, and other dominance will also be achieved.

Another policy from his perspective is cultural jihad as one of the prominent points in Islamic culture. Although the clearest examples of jihad in the history of early Islam is the culture of warfare, jihad does not only mean presence on the battlefield; rather, from his perspective, any effort to confront the enemy can be considered jihad. In other words, Jihad on the battlefield of armed struggle is called combat jihad, and jihad in the field of cultural issues is interpreted as "cultural jihad".

Culture-building and cultural reform are among the policies emphasized by Ayatollah Khamenei. Public movements focused on culture-building or correcting wrong components are considered part of cultural engineering. By mentioning cultural engineering plan, he means imagining and drawing of desired cultural situation and its constituent

parts in any country, then the priorities, matters requiring more attention, neglected people, etc. are explained and implemented.

By examining Ayatollah Khamenei's perspective, it can be seen that in the field of culture, the following rules have been relied on as the most important rules of cultural jurisprudence to explain the legitimacy of the aforementioned policies: the obligation to guide the ignorant, denial of domination, prohibition of harm, the obligation to maintain the Islamic governance system and the sanctity of disrupting it and the rule of maintaining the expediency of the system.

This research, citing Ayatollah Khamenei's statements and cultural superior documents, has proven the jurisprudential legitimacy of his macro-cultural policies based on fundamental jurisprudential rules. From a practical perspective, this jurisprudential legitimacy is binding and requires the country's cultural policymakers to take steps to strengthen national-Islamic culture while observing rules such as the obligation to guide the ignorant, the rejection of domination and harm, preserving the system and its interests. Thus, cultural policies must be designed and implemented in such a way that cultural independence is preserved, cultural jihad becomes real as an active confrontation with cultural threats, and cultural development and cultural reform are carried out in order to improve the morality and social behavior of society.

The social consequences of this approach are increasing national cohesion and unity, strengthening the Islamic-Iranian identity, and enhancing the cultural resistance of society against cultural aggression. Also, the sharia legitimacy of policies increases their acceptability and acceptance among the elite and the general public, which helps to establish cultural and social security and maintain the stability of the political system. Thus, cultural policies based on jurisprudential principles, in addition to their executive functions, play a strategic role in ensuring the survival and advancement of Islamic society.

It is suggested that in order to achieve these goals, the country's cultural policy should be based on continuous and targeted support for revolutionary cultural movements, strengthening popular institutions, and coherent cultural engineering based on jurisprudential rules. This approach can be a path-breaking and effective scientific and practical framework in facing cultural and social challenges and paves the way to turn a new Islamic civilization into reality.

Keywords: Islamic Jurisprudential, Cultural Jurisprudence, Cultural Policies, Ayatollah Seyed Ali Khamenei, Jurisprudential Foundations.

شناخت قواعد فقه فرهنگی از دیدگاه مقام معظم رهبری با نظر بر سیاست‌های کلان فرهنگی

سیده فاطمه طباطبائی

دانشیار گروه الهیات، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان و دانشیار مأمور گروه فقه و حقوق اسلامی پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول).
Fatabatabaee@uk.ac.ir 0000-0003-4962-8192

مهدی امینیان

استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
mahdiaminian@um.ac.ir 0000-0002-8805-8746

میشم تارم

استادیار گروه الهیات، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.
taram@uk.ac.ir 0009-0001-9551-0892

آسیه ببر بیان

کارشناسی ارشد گروه الهیات، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.
asyhbbrbryan231@gmail.com 0009-0008-7305-2246

چکیده

فرهنگ در زندگی روزمره و اجتماعی انسان کاربرد بسیاری پیدا کرده تا جایی که کمتر می‌توان حد و مرزی برای آن متصور شد. نهادهای حاکمیتی نیز از جمله بالاترین مقام رسمی کشور یعنی رهبری به سبب نقش فرهنگ در بقا و اعتلای جامعه با سیاست‌های متعدد و اثرگذار به حوزه فرهنگ ورود پیدا می‌کنند که این مسئله، ضرورت بررسی و تبیین نقطه‌نظرهای آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه را از حیث جایگاه زعامت ایشان دوجندان می‌نماید. مضاف بر آنکه تخریح مبانی فقهی سیاست‌های فرهنگی از منظر ایشان، میزان اعتبار آن را در جامعه نخبگانی و همچنین اقبال مردم جامعه از سیاست‌های ایشان تحت تأثیر قرار خواهد داد (مسئله). پژوهشگران برای استنباط مشروعیت سیاست‌های فرهنگی مدنظر ایشان به منابع موجود، اسناد بالادستی در حوزه فرهنگ و بیانات منتشرشده ایشان مراجعه کرده و سپس با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی، نسبت سیاست‌های یادشده را با تعدادی از قواعد فقهی بررسی کرده‌اند (روش). با مطالعه و تحلیل سیاست‌های فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای ذیل عناوین کلان فرهنگ منلی - اسلامی، استقلال فرهنگی، جهاد فرهنگی و فرهنگ‌سازی یا اصلاح فرهنگ، تطابق کامل آنها با پنج قاعده فقهی وجوب ارشاد جاهل، نفی سبیل، لا ضرر، وجوب حفظ نظام و حرمت اخلال در آن و وجوب حفظ مصلحت نظام آشکار شد (یافته‌ها).

کلیدواژه‌ها: قواعد فقهی اسلام، فقه فرهنگی، سیاست‌های فرهنگی، آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، مبانی فقهی.

شاپای الکترونیک: ۶۵۵X-۲۵۸۸ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی فرهنگی

 10.22034/scs.2025.499372.1652

 CC BY

 OPEN ACCESS

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرهای مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه راهبرد اجتماعی فرهنگی نمی‌باشد.

مقدمه و بیان مسئله

فرهنگ جایگاه خطیری را به خود اختصاص داده است و در زندگی روزمره و اجتماعی انسان به گونه‌ای اثرگذاری و کاربرد پیدا کرده است که کمتر می‌توان حد و مرزی برای آن متصور شد. انسان‌ها به تناسب جایگاه اجتماعی، اندیشه سیاسی، رویکرد مذهبی، وضعیت اقتصادی و... هر یک به شیوه‌ای متفاوت و گاهی متناقض از مفهوم آن بهره می‌جویند (گروه مطالعات بنیادین حکومت، ۱۳۹۱، ص. ۱۱۸۰)، به گونه‌ای که منجر به اعتلا و انحطاط یک جامعه می‌شود. این مسئله در مورد جامعه ایران و نقشی که حکمرانان از منظر سیاست‌های اعلامی و دیگری برنامه‌های اعمالی می‌توانند به عرصه فرهنگ ورود نمایند نیز صادق است. آنچه مغفول مانده و در بعضی موارد مورد تردید و تشکیک مغرضان واقع شده است، همسویی مجموع سیاست‌های فرهنگی مدنظر آیت‌الله خامنه‌ای و مورد نظر اسناد بالادستی کشور تحت عنوان اصول سیاست فرهنگی کشور مصوب ۱۳۷۱ با شرع مقدس اسلام است. از این رو تبیین سیاست‌های کلان فرهنگی از منظر ایشان در جایگاه رهبری و نیز تبیین مشروعیت سیاست‌های فرهنگی ایشان در جایگاه یک فقیه، در راستای اعتباربخشی به آن در جامعه نخبگانی و همچنین اقبال مردم جامعه از سیاست‌های مذکور، تأثیرگذار خواهد بود. همچنین تبیین اهم قواعد فقه فرهنگی که مستخرج از بیانات ایشان باشد به‌عنوان یک گفتمان نو پدید، به غنای علمی بحث می‌افزاید؛ بنابراین پژوهش پیش‌رو از حیث ابتناء بر بیانات معظم‌له هم در تخریح و تبیین سیاست‌های کلان و هم قواعد فقه فرهنگی و همچنین از حیث استنباط مشروعیت سیاست‌های کلان فرهنگی مدنظر آیت‌الله خامنه‌ای از طریق تطبیق بر اهم قواعد فقهی که مرتبط با حوزه فرهنگ است، دارای نوآوری می‌باشد

۱. هدف و سؤال پژوهش

هدف پژوهش، تطبیق سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی با دیدگاه‌های رهبر انقلاب، یا انتقاد و اصلاح اسناد بالادستی حوزه فرهنگ بر اساس دیدگاه‌های فقهی ایشان نیست بلکه آنچه مغفول مانده و در بعضی موارد مورد تردید، تبیین همسویی مجموع سیاست‌های فرهنگی مدنظر ایشان و مورد نظر اسناد بالادستی کشور با شرع مقدس است؛ بنابراین هدف پژوهش با نظر به اسناد فرهنگی کشور علاوه بر تبیین سیاست‌های کلان فرهنگی و تطبیق آن با قواعد فقه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، در

پی اثبات مشروعیت این سیاست‌ها و تبیین قواعد فقه فرهنگی به‌عنوان یک گفتمان نو پدید می‌باشد، براین‌اساس پرسش پژوهش به‌صورت دقیق در جهت تبیین مشروعیت سیاست‌های کلان فرهنگی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای و تبیین قواعد فقه فرهنگی عبارت است از اینکه «از منظر آیت‌الله خامنه‌ای سیاست‌های فرهنگی چه نسبتی با قواعد فقه اسلامی دارد؟»

۲. پیشینه و نوآوری پژوهش

پیرامون فرهنگ و سیاست‌های فرهنگی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای آثاری به شرح ذیل موجود است:

آقایور و سیاهپوش (۱۳۹۰)، در کتاب «فرهنگ در منظر آیت‌الله خامنه‌ای» که مشتمل بر شش بخش است به مبانی فرهنگ، عرصه‌های فرهنگ، جبهه مدیریت فرهنگی، تبلیغ و رشد فرهنگ، عوامل و ابزار آن و صدور و انتشار فرهنگ پرداخته‌است. جهان‌بین (۱۳۹۸)، در کتاب «باغبانی فرهنگ» به مدیریت فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای نظر داشته است.

صنّعی و زرگرزاده (۱۳۹۷)، در مقاله «جهاد فرهنگی در اندیشه حضرت امام خامنه‌ای» جزیی از سیاست‌های فرهنگی ایشان را با محوریت فعالیت‌های فرهنگی مورد توجه بوده است.

نوریان و موسوی مقدم (۱۴۰۲)، در مقاله «فقه فرهنگ ضرورت راهبردی تمدنی مکتب» پس از تبیین مفهوم فقه و فقه فرهنگ، تلازم حقوق و فقه به‌عنوان دو دانش کاربردی و نزدیک به یکدیگر را بررسی نموده است؛ آنگاه با تبیین جزئیت فرهنگ در تمدن و لازمه تمدنی بودن قانون، حکم به لازمه فرهنگ بودن قانون نموده است. با استدلال عقلی و استناد به منابع قرآنی و روایی، هویت تمدنی فرهنگ را وجه تمایز فقه فرهنگ از سایر شاخه‌های فقه مضاعف دانسته است.

قانع (۱۳۹۷)، قواعد فقه در میدان فرهنگ و ارتباطات، این کتاب تلخیص و جمع‌بندی و تألیفی است از آنچه فقهای عظام و اساتید فقه و قواعد فقه در کتاب‌های مختصر یا مفصل خود به قلم نگارش در آورده‌اند، نگارنده با انتخاب مباحث کاربردی و با افزودن مثال‌ها و نمونه‌هایی که در ساحت فرهنگ و ارتباطات وجود دارد، این رساله را تدوین نموده است.

در پژوهش‌های مذکور یا صرفاً دیدگاه‌ها و سیاست‌های فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای استخراج و حداکثر بازنمایی شده است که پژوهش پیش‌رو از این منابع برای

دستیابی به دیدگاه‌ها و سیاست‌های فرهنگی ایشان بهره جسته است. یا در برخی از این پژوهش‌ها قواعدی که می‌تواند در حوزه فرهنگ به‌عنوان قاعده فقه فرهنگی استفاده شود، تبیین شده‌اند؛ اما تاکنون اثر پژوهشی پیرامون مبانی فقهی سیاست‌های فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای که مستخرج از کلام ایشان باشد منتشر نشده است؛ بنابراین پژوهش پیش‌رو از حیث استنباط مشروعیت سیاست‌های کلان فرهنگی مدنظر ایشان از طریق تطبیق بر قواعد فقهی که مرتبط با حوزه فرهنگ است و از کلام آیت‌الله خامنه‌ای تخریخ شده‌است، دارای نوآوری می‌باشد.

۳. ملاحظات نظری

در این مبحث به تبیین مفاهیم پژوهش و مبانی نظری بحث پرداخته می‌شود

۳-۱. تعریف مفاهیم

مفاهیم اصلی در پژوهش حاضر ابتدا تعریف می‌شوند و سپس ناظر به دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای توضیح داده می‌شوند:

۳-۱-۱. فرهنگ

فرهنگ در لغت به‌معنای ادب، تربیت، علم و معرفت می‌باشد (معین، ۱۳۸۸، ج ۲، صص. ۲۵۳۹-۲۵۳۸). کمیته برنامه‌ریزی بخش فرهنگ و هنر دولت جمهوری اسلامی ایران در اولین برنامه پنج‌ساله خود، فرهنگ را چنین تعریف کرده است: «کلّیت هم‌تافته باورها، ارزش‌ها، آرمان‌ها، دانش‌ها، هنرها، فنون، آداب و اعمال جامعه و مشخص‌کننده ساخت و تحول کیفیت زندگی» (رحمانی، ۱۳۷۸، ص. ۴۹). از آنجاکه پژوهش پیش‌رو پیرامون نظرهای آیت‌الله خامنه‌ای در بحث فرهنگ است؛ بنابراین فرهنگ از منظر ایشان تقریر می‌شود. فرهنگ از منظر ایشان عبارت است از باورها، ایمان و عادات مردم و هر امری که در زندگی روزمره با آن ارتباط همیشگی دارند و الهام‌بخش در حرکات و اعمال آن‌ها می‌باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۱/۱) و معنای عام آن شامل ذهنیت‌های حاکم بر وجود انسان که رفتارهای او را به سمتی هدایت یا تسریع می‌کند، مورد نظر قرار گرفته است (خامنه‌ای، ۱۳۷۸/۹/۲۳)؛ لذا فرهنگ شامل ادبیات، هنر، سبک زندگی، فرهنگ عمومی، اخلاق، رفتار اجتماعی می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۶/۳۰).

۳-۱-۲. سیاست فرهنگی

سیاست فرهنگی معاهده‌ای است که سلسله‌ای از اولویت‌ها، اصول و فروع یک فرهنگ را نشان می‌دهد (اشترینان، ۱۳۹۳، ص. ۷۲). سیاست فرهنگی اقدامات و فعالیت‌های عامدانه و از پیش طراحی شده‌ای است که نهادهای مختلف از قبیل دولت، بازار و یا جامعه مدنی در جهت تولید، توزیع و اشاعه محصولات فرهنگی از خود بروز می‌دهند (مک‌گویگان، ۱۳۸۷، ص. ۷). سیاست‌های فرهنگی ایران واجد ویژگی‌های مثبتی از جمله ساخت ارزش‌ها و مفاهیم والا، مقابله با فرهنگ مهاجم جهانی، ممانعت از سوداگری در فرهنگ و توجه به زیرساخت‌های فرهنگ است (آزاد ارمکی و منوری، ۱۳۹۱، ص. ۷). در نظر آیت‌الله خامنه‌ای نیز سیاست فرهنگی را می‌توان اصول راهنمای کارگزاران فرهنگی و مجموعه علائم و نشانه‌هایی دانست که مسیر حرکت را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر نوعی دستورالعمل فرهنگی است که روشنگر حرکت است. سیاست فرهنگی، سیاست انقلاب اسلامی است. بدین معنا است که فرهنگ اسلامی در کلیه شئون فردی و اجتماعی کشور اصل و پایه و مبنا قرار گرفته است (خامنه‌ای، ۱۳۷۱).

۳-۱-۳. قواعد فقهی

نیازهای جامعه کنونی اقتضا می‌کند که قواعد هدایت‌کننده راهبردی با سیر در میان روایات و احادیث و حتی فتاوی و نوشته‌های فقها تحصیل و در جای خود از آن بهره گرفته شود و به دیگران نیز عرضه گردد (موسوی بجنوردی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص. ۱۶۱). قواعد فقه، فرمول‌های بسیار کلی هستند که منشأ استنباط قوانین محدودتر می‌شوند و به یک مورد ویژه اختصاص ندارند بلکه مبنای قوانین مختلف و متعدد قرار می‌گیرند. به یک اعتبار، قواعد فقه بخشی از مسائل فقه و به اعتباری دیگر، از مسائل علم اصول فقه هستند و وجوه مشترکی با هر دو دارند، ولی تفاوت‌هایی نیز بین آن‌ها مشاهده می‌شود؛ بدین توضیح که با مسائل علم اصول این تفاوت را دارند که قواعد فقهی چنان نیستند که فقط واسطه و وسیله استنباط و کشف احکام گردند، چراکه قواعد فقهی به یک اعتبار، خودشان «احکام» هستند، نه واسطه‌ای برای کشف، در حالی که مسائل علم اصول چنین وصفی دارند (محقق داماد، ۱۳۸۴، ج ۱، ص. ۲). در فقه، قواعد فقهی در کنار ادله دیگر، طراحی شده است که پاسخ‌گوی مسائل مبتلا به زمانه باشد. سیاست‌های فرهنگی در جوامع اسلامی نیز از جمله مباحث مستحدثه است که در پرتوی قواعد فقه باید مشروعیت یابد و سیاست‌های کلان فرهنگی

آیت‌الله خامنه‌ای از این موضوع استثنا نمی‌باشد. در پژوهش پیش‌رو اهم قواعد فقه فرهنگی که از کلام معظم‌له قابل فهم است، استناد شده است.

۳-۲. مبانی نظری

مطالعات و پژوهش پی‌یربوردیو از یک‌سو و میشل کروزیه از سوی‌دیگر موجد دو نگاه در زمینه مداخله دولت در عرصه سیاست‌گذاری عمومی هستند که به‌تبع آن شامل سیاست‌گذاری فرهنگی نیز می‌شود: نگاهی منفی از یک‌طرف و نگاهی مثبت و همزمان محتاط و انتقادی از طرف دیگر. در این نظریات، گروه‌های مختلف برای تعریف «فرهنگ مشروع» مبارزه می‌کنند. گروه‌های مسلط تلاش می‌کنند تا فرهنگ خود را به‌عنوان فرهنگ مشروع تحمیل کنند و گروه‌های فرودست تلاش می‌کنند تا فرهنگ خود را به‌عنوان فرهنگ معتبر به‌رسمیت بشناسانند. در این‌راستا جمهوری اسلامی ایران علاوه‌بر دارابودن نگرش و سیاست در این عرصه، خود را مسئول حفظ و اشاعه فرهنگی خاص در برابر سلطه فرهنگی قدرت‌های جهانی قلمداد می‌کند (وحید، ۱۳۸۶، ص. ۳۰۴) و بر محور توحید و تعالی انسان مشی می‌نماید.

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر برای دستیابی به سیاست‌های فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای از منابع موجود بهره‌گرفته است و همچنین با استفاده از موتور جستجوی هوشمند در تارنمای ایشان تمام بیانات معظم‌له پیرامون فرهنگ به‌صورت استقرایی مورد بررسی قرار گرفت و با نظر به مفاد اسناد فرهنگی در جمهوری اسلامی تحت عنوان اصول سیاست فرهنگی کشور مصوب سال ۱۳۷۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی^۱ و همچنین سیاست‌های کلی نظام در حوزه فرهنگی^۲، سیاست‌های کلان فرهنگی مورد نظر

۱. اصول سیاست فرهنگی کشور (مصوب جلسات ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۴۴، ۲۴۸، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۶۴، ۲۶۹، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۷، ۲۸۱، ۲۸۴، ۲۸۸ ———— ورخ ۱۳۶۹/۸/۲۲، ۱۳۶۹/۸/۲۹، ۱۳۶۹/۸/۲۴، ۱۳۷۰/۲/۲۴، ۱۳۷۰/۴/۴، ۱۳۷۰/۴/۲۵، ۱۳۷۰/۵/۸، ۱۳۷۰/۸/۲۱، ۱۳۷۰/۸/۲۱، ۱۳۷۰/۱۰/۱۷، ۱۳۷۰/۱۱/۸، ۱۳۷۰/۱۱/۱۵، ۱۳۷۰/۱۱/۱۵، ۱۳۷۰/۱۲/۱۳، ۱۳۷۰/۱۲/۲۵، ۱۳۷۱/۳/۵، ۱۳۷۱/۴/۲، ۱۳۷۱/۴/۲۰ و ۱۳۷۱/۵/۲۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی) شماره ۲۰۱۴ دش - تاریخ ۱۳۷۱/۶/۲

۲. مجموعه سیاست‌های کلی نظام که توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام، تدوین و به تأیید مقام معظم رهبری می‌رسد در سال ۱۳۹۹ از سوی دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام منتشر شده است که در مقاله حاضر به تناسب موضوعی به سیاست‌های کلی نظام در خصوص شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای (ابلاغی ۱۳۸۰)، امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و ارتباطات (ابلاغی

ایشان تخریح و نام‌گذاری شد. در این راستا سعی شد عنوان‌های سیاست‌های فرهنگی عام و پُر تکرار از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای انتخاب شود تا سیاست‌های خرد را در خود جای دهد به گونه‌ای که از بیان سیاست‌های دیگر بی نیاز سازد. سپس نسبت این سیاست‌ها با اهم قواعد فقهی که از کلام ایشان قابل تخریح بود به روش توصیفی - تحلیلی مورد تحلیل واقع شد و مشروعیت سیاست‌های کلان فرهنگی مدنظر ایشان به اثبات رسید؛ بنابراین، روش گردآوری داده، مراجعه به منابع موجود است و روش تحلیل آن، توصیفی - تحلیلی ناظر به اهم قواعد فقهی مستخرج از کلام ایشان است.

۵. یافته‌های پژوهش

با نظر به سیاست‌های کلی نظام در حوزه فرهنگی، سیاست‌های کلان فرهنگی مورد نظر آیت‌الله خامنه‌ای تخریح و نام‌گذاری شد. سپس نسبت این سیاست‌ها با اهم قواعد فقهی که از کلام ایشان قابل تخریح بود مورد تحلیل واقع شد و مشروعیت سیاست‌های کلان فرهنگی مدنظر ایشان به اثبات رسید.

۵-۱. سیاست‌های کلان فرهنگی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

پژوهش‌های متعددی پیرامون بیانات و مکتوبات ایشان در موضوعات فرهنگی انجام شده که هر یک سیاست‌های فرهنگی مدنظر ایشان را بر مبنای نتایج پژوهش خود دسته‌بندی کرده است. مرور و مراجعه به این پژوهش‌های مختلف و عدم اکتفا به یکی از آنها نگاه دقیق‌تری را به دست می‌دهد. از این رو و با توجه به هدف پژوهش با غور در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، چهار سیاست کلان فرهنگی زیر و سیاست‌های ذیل هر یک که پُر تکرار در بیانات معظم‌له قابل شناسایی بود، تخریح و نام‌گذاری شد. در این راستا سعی شد با نظر به مفاد اسناد اصول سیاست فرهنگی کشور مصوب سال ۱۳۷۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی و همچنین سیاست‌های کلی نظام در حوزه فرهنگی، عنوان‌های انتخابی برای سیاست‌های فرهنگی عام بوده باشد تا تعداد بیشتری از سیاست‌های خرد را در خود جای دهد که در ذیل به آن پرداخته می‌شود:

۵-۱-۱. فرهنگ ایرانی - اسلامی عامل رشد و پیشرفت ملت ایران

با غور در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به جهت تکرار و تأکید بر احیا و رشد فرهنگ ملی - اسلامی می‌توان آن را از مهم‌ترین و اصلی‌ترین دستورات عمل‌های فرهنگی و یا همان سیاست‌های فرهنگی انقلاب اسلامی از منظر ایشان دانست. ایشان به‌وفور به ارزشمندی فرهنگ اسلامی، اشاره داشته‌اند و متذکر شده‌اند که برای یک جامعه و مجموعه انسانی، فرهنگ اسلامی بالاترین ارزش‌هاست و موجب یک جامعه سرفراز، خوشبخت، عزیز و پیشرو می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۷/۳). ایشان همچنین بر این باورند که اگر اخلاق و خلیات مردم و فرهنگ، اسلامی شود و صفاتی که در صدر اسلام از یک جماعت کوچک، یک ملت عظیم و مقتدر درست کرد، در ملت زنده شود، همین موارد بزرگ‌ترین دستاوردهای ملت می‌باشد. ایشان معتقدند آنچه در آغاز، از پیشرفت و ترقی برای انسان‌ها حاصل شد، ناشی از همین فرهنگ اسلامی بوده است (خامنه‌ای، ۱۳۷۴/۴/۱۹). از این‌رو حتی در عصر فناوری‌های ارتباطی نیز باید بر «حفظ فرهنگ و هویت ایرانی - اسلامی و ارزش‌های اخلاقی» تأکید داشت (کمیسسیون مشترک دفتر مقام معظم رهبری و دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۹، ص. ۷۳). از منظر آیت‌الله خامنه‌ای یکی از افتخارات مردم ایران این است که از ۱۳۵۰ سال قبل، فرهنگ، زبان، آداب، عادات، لباس و همه امور ایشان با اسلام آمیخته شده است. اسلام و آداب و فرهنگ اسلامی، جزء فرهنگ ملی می‌باشد. «ملی» در مقابل «اسلامی» نیست؛ عین همان اسلامی است و مهم‌ترین ارکان فرهنگ ملی را اسلام می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۷۲/۵/۱۲).

۵-۱-۲. استقلال فرهنگی

استقلال فرهنگی در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای پُرکاربرد و مورد سفارش است. ایشان در باب فرهنگ، سیاست کلی انقلاب اسلامی را مبتنی بر حفظ وابستگی شدید و کامل به فرهنگ ملی می‌دانند. ایشان بر این عقیده‌اند که ملت غالب، ملتی است که فرهنگ آنان غالب باشد چه‌بسا در صورت غلبه فرهنگی، غلبه اقتصادی و سیاسی و امنیتی و نظامی و غیر آن نیز حاصل می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۷۲/۵/۱۲). ایشان استقلال فرهنگی را در صورتی محقق می‌دانند که سبک زندگی، اسلامی - ایرانی انتخاب شود (خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۳/۱۴) و اولین چیزی که در مدارس برای دانش‌آموزان باید لحاظ شود ایجاد هویت مستقل ملی و دینی است (خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۲/۱۳). بر همین اساس معتقدند که فرهنگ ملی که در واقع همان فرهنگ

خودی است؛ باید حفظ شود هرچند که فرهنگ خودی می‌تواند وام گرفته از فرهنگ‌های دیگر باشد (خامنه‌ای، ۱۳۷۲/۵/۱۲)؛ برای مثال راه‌پیمایی اربعین که برگرفته از فرهنگ اسلامی است، به تدریج به بخشی از فرهنگ ایرانی تبدیل می‌شود که سرمایه اجتماعی را با همبستگی و مشارکت اقوام مختلف تقویت می‌کند (قنبری برزیان، ۱۴۰۳).

بنا بر عقیده آیت‌الله خامنه‌ای هر حرکتی که با روحیه استغنا و استقلال فرهنگی معارض باشد، باید با چشم بدبینی به آن نگاه شود (خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۶/۲۵). ارزش ملی همان احساس استقلال فرهنگی یک ملت است (خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۳/۲۳). از این رو حتی در موضوع فناوری اطلاعات که یکی از اهداف آن تقویت ارتباطات و تبادل فرهنگی است، بر «یجاد توازن در عرصه اطلاع‌رسانی بین‌المللی و حفظ و سیانت از هویت و فرهنگ ملی و مقابله با سلطه جهانی» به‌عنوان یکی از سیاست‌های کلی نظام تأکید کرده‌اند (کمیسیون مشترک دفتر مقام معظم رهبری و دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۹، ص. ۷۳). از منظر ایشان سلطه واقعی قدرت‌ها، سلطه فرهنگی خواهد بود؛ یعنی اگر ملتی موفق به نفوذ فرهنگ و باورها و اعتقادات و رسوم و آداب و عادات و در مرحله بالاتر، زبان و خط خویش در ملت دیگری شود، بر آن ملت مسلط و سلطه او، یک سلطه حقیقی خواهد بود (خامنه‌ای، ۱۳۶۰/۱/۱۰).

۵-۱-۳. جهاد فرهنگی

جهاد فرهنگی گفتمان غالب آیت‌الله خامنه‌ای را پوشش می‌دهد؛ البته بسیاری از مباحث مطرح شده در این زمینه از این جهت که مربوط به جهاد فرهنگی است عملاً در ذیل فرهنگ قرار می‌گیرند. از منظر آیت‌الله خامنه‌ای یکی از نکات برجسته در فرهنگ اسلامی که مصداق‌های بارز آن، بیشتر در تاریخ صدر اسلام و کمتر در طول زمان دیده می‌شود؛ فرهنگ رزمندگی و جهاد می‌باشد. از دیدگاه ایشان جهاد فقط به‌معنای حضور در میدان جنگ نمی‌باشد؛ چه‌بسا هرگونه تلاش در مقابله با دشمن، می‌تواند جهاد تلقی شود. جهاد در میدان جنگ مسلحانه است که جهاد رزمی نام دارد و جهاد در میدان مسائل فرهنگی است که به «جهاد فرهنگی» تعبیر می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۳/۲۰). مقابله با تهاجم فرهنگی در صورتی محقق می‌شود که تهاجم و حمله‌ای صورت گرفته باشد؛ اما در بحث جهاد فرهنگی از ابتدا مکلف موظف است با تلاش و جهد به روشنگری و تبیین حقایق بپردازد چه تهاجمی در

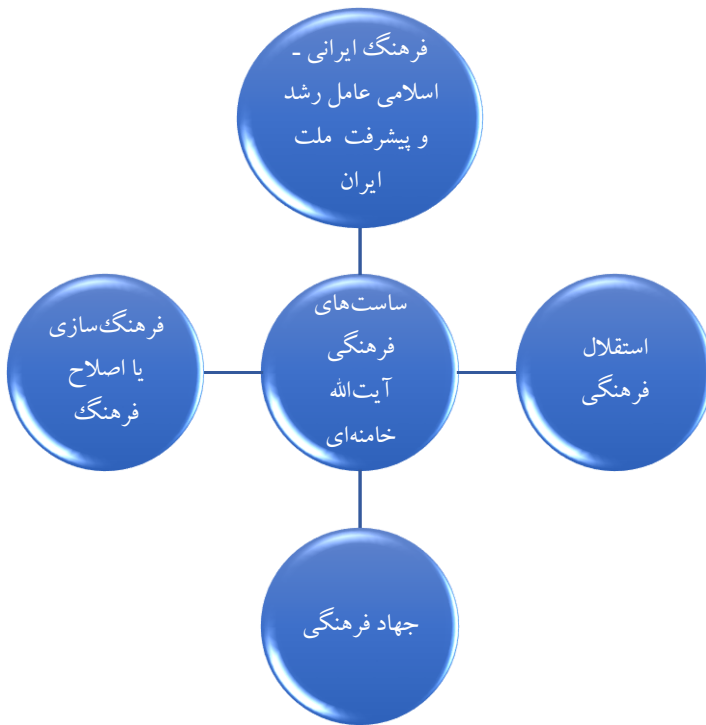
این زمینه باشد و چه نباشد. از منظر آیت‌الله خامنه‌ای تهاجم فرهنگی حقیقتی است که خواستار اثرگذاری بر روی ذهن و رفتار ملت جوان، نوجوان، حتی کودک می‌باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۹/۱۹) و به دو صورت معنا می‌شود. معنای اول این است که دشمن با ابزارهای فرهنگی، از قبیل تبلیغات، هنر، کتاب، مقاله، رمان، فیلم‌های وارداتی و تولید دیگر کالاهای فرهنگی به وسیله‌ی کسانی که در داخل ایران اسلامی زندگی می‌کنند حمله وارد می‌نماید. معنای دوم از تهاجم فرهنگی این است که فرهنگ انقلابی حاکم بر ذهنیت جامعه مورد هجوم قرار گیرد. ایشان راهکار تقابل با تهاجم فرهنگی را در نظام انقلابی اسلامی، یکی از فرهنگ‌های اولیه مورد قبول، همان مبارزه با طاغوت می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۷۳/۶/۲۱) و استقلال فرهنگی که در معنای فرهنگ استقلال، اعتقاد و ایمان به استقلال است را از استقلال سیاسی و اقتصادی بالاتر دانسته‌اند. در این راستا مقابله با هر نوع وابستگی را از اهم امور دانسته و بر این باورند که یک ملت هنگامی که به این درجه برسد، دیگر هیچ مشکلی نخواهد داشت (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱/۲۸). ایشان معتقدند ایجاد فرهنگ و اندیشه صحیح در جامعه جهاد محسوب شده (خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۱۲/۶) و با تحولات عظیم ارتباطاتی که امروز در دنیا به وجود آمده، جنگ فرهنگی به عرصه‌ای با ابعاد مختلف، فراگیر و پیچیده تبدیل شده است (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۳/۲۳). ایشان بر این باورند که کسی می‌تواند جلو تهاجم فرهنگی را بگیرد که دارای مغز فعال، دل روشن و زبان باز باشد (خامنه‌ای، ۱۳۷۳/۶/۲۱). از منظر آیت‌الله خامنه‌ای جهاد فرهنگی زمانی موفقیت‌آمیز خواهد بود که دارای پیوست فرهنگی باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۹/۱۹). ایشان معتقدند وظیفه تبیین بر عهده همگان است. باید ذهن‌ها با عمق‌یابی به اعماق حقایق و مسائل رسانده شوند (خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۳/۳).

۵-۴. فرهنگ‌سازی یا اصلاح فرهنگ

آیت‌الله خامنه‌ای حرکت‌های عمومی برای فرهنگ‌سازی و یا اصلاح فرهنگ‌های غلط را بخشی از مهندسی فرهنگی می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۹/۱۵). نقشه مهندسی فرهنگی به این معناست که وضع فرهنگی مطلوب کشور و اجزا متشکل آن تصور و ترسیم شود، سپس اولویت‌ها، موارد نیازمند به مراقبت و مغفول ماندگان و... تبیین و به انجام رسد (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۳/۲۳). این رویکرد در مقابل جریان‌هایی قرار دارد که اتفاقاً آینده‌ای را به عنوان الگوی پیشرفت سکولار برای ایران ترسیم کرده و از راه نفوذ در دین، علم و فناوری در جهت تحقق آن گام برمی‌دارند (زنگنه؛ ذوالانوار، و

پیروزمند، ۱۴۰۳). ایشان تأکید دارند بر اینکه شیوه هدایت فرهنگی دستگاه‌های رسمی با هدایت فرهنگی تشکل‌های مردمی متفاوت خواهد بود. در مورد دستگاه‌هایی همچون فرهنگ و ارشاد اسلامی، آموزش و پرورش، سازمان تبلیغات و صداوسیما، هدایت فرهنگی را در تحقق و اجرای سندهای تحول، امکان‌پذیر دانسته و ضمانت اجرای آن را نیز حضور رؤسای سه قوه در شورای عالی انقلاب فرهنگی می‌دانند. تأکید بر «تحول» در اسنادی چون «سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش» خود نشان از رویکرد جدی به اصلاح فرهنگ دارد (کمیسیون مشترک دفتر مقام معظم رهبری و دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۹، صص. ۷۵-۸۱).

لزوم بازسازی انقلابی ساختار فرهنگی کشور از دغدغه‌های اصلی سیاست فرهنگی در کلام ایشان است. منظور از ساختار، ساختار فرهنگی جامعه، ذهنیت و فرهنگ حاکم بر آن و در یک کلام نرم‌افزاری است که افراد جامعه بر اساس آن در زندگی فردی و جمعی خود عمل می‌کنند. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای بر بازسازی انقلابی ساختار تأکید ویژه داشته و این کار را شدنی می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۹/۱۵). از منظر آیت‌الله خامنه‌ای مهندسی صحیح فرهنگی کاری بنیانی برای اصلاح ساختار فرهنگی است که موجب روشن‌شدن تکالیف دستگاه‌های مختلف می‌شود. ایشان الزامات اساسی مهندسی فرهنگی کشور را هوشیاری دائم، شناخت دقیق ضعف‌های فرهنگی در عرصه‌هایی نظیر اجتماع، سیاست، خانواده، سبک زندگی و دیگر عرصه‌ها و تلاش برای دستیابی به راه‌حل‌های عالمانه برای رفع نقاط ضعف و ترویج گزاره‌های صحیح فرهنگی می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۹/۱۵). بسیاری از امور در جمهوری اسلامی نیازمند فرهنگ‌سازی است از قبیل تشکیل خانواده، ازدواج آسان، سخت‌گیری نکردن در امر ازدواج، فرزندآوری بیشتر، روح حماسی همراه با شوق و معنویت در جوانان، سبک‌زندگی اسلامی و دیگر موارد (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۱/۲۶) تاجایی که در برخی از موارد یادشده، سند مستقلى در سیاست‌های کلی نظام با همکاری مجمع تشخیص مصلحت نظام تدوین و ابلاغ کرده‌اند (کمیسیون مشترک دفتر مقام معظم رهبری و دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۹، صص. ۹۹ و ۱۰۸).

منبع: (نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق)

شکل (۱): چهار سیاست کلان فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای

۵-۲. قواعد فقهی سیاست‌های فرهنگی آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان رهبر سیاسی و مرجع تقلید دارای اندیشه‌های ناب فرهنگی مبتنی بر شریعت می‌باشد. در این قسمت با در نظر گرفتن سیاست‌های کلان فرهنگی ایشان که پیشتر آمد، تعدادی از قواعد فقه امامیه که ارتباط بیشتری با مسائل فرهنگی دارد و از کلام معظم‌له مستفاد شده است و در بیانات خود در ذیل سیاست‌های فرهنگی به‌گونه‌ای به آن اشاره نموده‌اند به‌عنوان مستند فقهی برای مشروعیت بخشیدن به سیاست‌های فرهنگی ایشان مورد تحلیل و تطبیق قرار گرفته‌است؛ البته منکر آن نبوده که قواعد فقهی بیشتری نیز می‌تواند در ردیف این قواعد واقع شود؛ اما در این مقاله به جهت عدم تطویل بحث به اهم قواعد اکتفا می‌شود:

۵-۲-۱. قاعده وجوب ارشاد جاهل

قاعده ارشاد یکی از قواعد فقهیه است. مراد از ارشاد یعنی بیان احکام برای جاهل، لذا بر عالم واجب است جاهل را ارشاد نماید و مستند آن آیه نفر، تسالم، ادله تبلیغ و روایات می باشد (مصطفوی، ۱۴۲۱ق، ص. ۳۴). ارشاد از ریشه رشد و به معنای هدایت و راهنمایی کردن است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص. ۱۷۵). با توجه به اینکه معنای اصطلاحی آن تقریباً همان معنای لغوی است، تعریف اصطلاحی خاصی برای آن ذکر نکرده اند و اکثر فقها آن را به معنای راهنمایی بر خیر و مصلحت دنیوی و اخروی به کار می برند و حتی لفظ ارشاد بر تبیین نیز اطلاق می شود (امیدی فرد و پیلهور، ۱۳۹۶، ص. ۴۸۷). جهل: مقابل علم می باشد؛ و عبارت است از ندانستن (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۳، ص. ۱۵۱)؛ و بر سه قسم است: قسم اول: خالی بودن نفس و خاطر انسان از علم و دانش که بعضی از متکلمان معنی اولیه جهل را مقتضی و مناسب کارهایی می دانند که با بی نظمی جریان دارد. قسم دوم: یعنی اعتقاد و باور داشتن چیزی برخلاف آنچه که هست. قسم سوم: یعنی انجام کاری برخلاف آنچه که باید انجام شود خواه درباره آن اعتقاد درستی داشته باشد یا اعتقادی ناصحیح و فاسد (خسروی حسینی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص. ۴۲۶). جاهل یعنی نادان و در فقه، کسی است که نسبت به احکام شرع نادان و جاهل است (مروج، ۱۳۷۹، ص. ۱۵۹).

ارشاد در جایی است که شخص، نسبت به حکم یا موضوع و یا هر دو جاهل باشد، برخلاف امر به معروف و نهی از منکر که فرد، عالم به حکم و موضوع است. ارشاد جاهل به حکم، در صورت حرجی نبودن و احتمال تأثیر - هرچند در آینده - واجب است و ارشاد جاهل به موضوع نیز در موضوعات مهمه، مانند جان و آبرو لازم است (شبیروی زنجانی، ۱۴۱۹ق، ج ۲، ص. ۳۲۵؛ سبحانی تبریزی، ۱۳۸۹، ج ۲، ص. ۲۴۷)؛ البته در جایی که شخص مرتکب، جاهل به حرمت باشد و شخص عالم، هم عالم به حرمت باشد و هم عالم به این که مرتکب جاهل است و حکم را نمی داند. (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۶، ج ۲، ص. ۱۹۱). در احکام کلیه فقهیه که مورد نیاز مردم است اگر زمینه مساعد باشد، ارشاد واجب است و اختلافی در وجوب این قسم نیست (علوی گرگانی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص. ۱۸۲).

عناوین اعلام، تبلیغ و تعلیم نیز به جای ارشاد در کلمات فقها به کار رفته است (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص. ۳۵۷). در استناد به قاعده فوق می توان به آیه

۱۲۲ سوره توبه و ۱۸۷ آل عمران اشاره شود که خداوند متعال می‌فرماید: «وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْ لَأَنَّ فَرَقَةَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّ هُمْ يَحْذَرُونَ؛ سزاوار نیست که همه اهل ایمان برای جهاد سفر کنند، چرا از هر جمعیتی گروهی [به‌سوی پیامبر] کوچ نمی‌کنند تا در دین آگاهی یابند و قوم خود را هنگامی که به‌سوی آنان بازگشتند، بیم دهند باشد که [از مخالفت با خدا و عذاب او] بپرهیزند» (توبه / آیه ۱۲۲). این آیه در مورد گروهی از یاران پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است که برای تبلیغ اسلام به میان قبایل صحرائشین رفتند و مورد استقبال قرار گرفتند؛ اما برخی بر آنان خرده گرفتند که چرا پیامبر را رها کرده و به اینجا آمده‌اید؟! این آیه فرود آمد و برنامه تبلیغی آنان را تأیید کرد. این آیه سه گونه تفسیر می‌شود: نخست آنکه مسلمانان به‌عنوان واجب‌کفایی وظیفه دارند که از هر جمعیتی، عده‌ای برخیزند و برای فراگیری معارف اسلامی به مراکز بزرگ اسلامی بروند و پس از یادگیری علوم، به شهر و دیار خود بازگردند و به تعلیم دیگران بپردازند. دوم آنکه در هنگام جهاد، گروهی به جبهه بروند و گروهی دیگر بمانند و پس از بازگشت مجاهدان، معارف را به آنان بیاموزند. سوم آنکه گروهی از مسلمانان به‌عنوان واجب‌کفایی به جبهه بروند و در صحنه جهاد با تعالیم اسلامی آشنا شوند و آثار عظمت و حقانیت اسلام را با چشم ببینند و بعد از بازگشت، برای دوستان خود بازگو نمایند (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷، ج ۸، صص. ۳۴۲-۳۴۱).

از آیه ۱۸۷ آل عمران دریافت می‌شود که خداوند برای هدایت مردم، از علما و دانشمندان پیمان مخصوص گرفته است. و بیان حقایق باید به‌گونه‌ای باشد که چیزی برای مردم نامشخص و پنهان نماند (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص. ۶۷۰). روش پخش مطالب در دنیا و همه رسانه‌های گروهی عصر حاضر، مورد نظر اسلام بوده و هست؛ و قرار گرفتن همه آن‌ها در مسیر صحیح دین و صلاح جامعه اسلامی، مورد تأیید و تشویق است؛ چه آنکه در این صورت، ادله عامه تعلیم و تربیت و امر به معروف و نهی از منکر و ارشاد جاهل و هدایت و وعظ و نشر علم و امثال این عناوین، بر آن‌ها صادق خواهد بود؛ و چنانچه اگر در مسیر باطل قرار بگیرند، عناوین اضلال و نشر اکاذیب و اشاعه فحشا و آتھام و بھتان و افشای سرّ و اهانت بر مؤمنان و امر به منکر و نهی از معروف و غیره، بر آن‌ها صادق‌اند (مشکینی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص. ۴۲۹). تاریخ بشر گورستان فرهنگ‌های بزرگی است که پایان فاجعه‌آمیز آن‌ها بدان سبب بوده که نتوانسته‌اند در برابر چالش‌ها، واکنش برنامه‌ریزی‌شده، بخردانه و ارادی بروز

دهند (قلی‌زاده شمس و آزادی، ۱۳۹۹). اسلام احکام حکیمان‌ه‌اش را با بسترسازی‌های فکری و فرهنگی و ایجاد زمینه‌های لازم، همراه می‌سازد. بر اندیشیدن و تدبیر پا می‌فشارد و بدون دادن آگاهی‌های لازم و ایجاد بسترهای عمَل، بر بیان حکمی مبادرت نمی‌ورزد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵، ج ۲، ص. ۴۴۹).

با عنایت به بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، سیاست‌های فرهنگی از منظر ایشان از قبیل سیاست ملی اسلامی، استقلال فرهنگی، جهاد فرهنگی و فرهنگ‌سازی یا اصلاح فرهنگ مبتنی بر وجوب ارشاد جاهل است چه بسا که اسلام دین بینش و آگاهی است و آیت‌الله خامنه‌ای اندیشیدن را وسیله تشخیص حق از باطل معرفی می‌کنند. به‌گونه‌ای که همه دستگاه‌های اداره‌کننده را مأمور به ارشاد و هدایت مردم می‌کنند. آیت‌الله خامنه‌ای خطاب به مسئولان فرهنگ و ارشاد اسلامی می‌فرمایند: به مقتضای جنبه اسلامی قضیه، ارشاد در نام این وزارت گنجانده شده است. این اسم، بی‌شک از یک نوع جهان‌بینی و یک قاعده فکری در جمهوری اسلامی ناشی شده است؛ که «فرهنگ و ارشاد اسلامی» نام گرفته است (خامنه‌ای، ۱۳۷۱/۰۴/۰۹). ایشان یکی از اصول اسلامی را بیان داشته‌اند و آن این است که حکومت اسلامی، آن حکومتی است که مردم را به فکر کردن دعوت می‌کند و هدایت (ارشاد) ذهن مردم را به عهده می‌گیرد (خامنه‌ای، ۱۳۶۰/۴/۵). طبق نظر آیت‌الله خامنه‌ای اساس حکومت‌های ظالمانه در طول تاریخ بشر و همچنین امروز در دنیا بر این بوده که وسیله تشخیص حق و باطل یعنی فکر کردن و اندیشیدن از مردم گرفته شود. ملت مسلمان ایران را امروز بیش از همیشه محتاج به تعقل و تدبیر می‌دانند. ایشان وظیفه دستگاه‌های اداره‌کننده را که عهده‌دار سیاست فرهنگی می‌باشند، ارشاد و هدایت مردم و وظیفه مردم را شنیدن ارشادها، هدایت‌ها و فکر کردن درباره آن‌ها دانسته‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۶۰/۴/۵)؛ بنابراین طبق قیاس منطقی این‌گونه می‌توان نتیجه گرفت: صغری - از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای سیاست‌های فرهنگی مبتنی بر ارشاد است؛ کبری - طبق قاعده ارشاد جاهل، ارشاد جاهل واجب است؛ نتیجه: در سیاست‌گذاری فرهنگی ارشاد جاهل واجب است.

۵-۲-۲. قاعده نفی سبیل

این قاعده از آیه شریفه «لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا؛ و هیچ‌گاه خدا برای کافران نسبت به اهل ایمان راه تسلط باز نخواهد کرد» گرفته شده است (طباطبایی قمی، ۱۴۲۳ق، ص. ۱۴۰). مقصود از نفی سلطه، سلطه و غلبه ظاهری

نیست؛ بلکه مراد نفی سلطه و غلبه‌ای است که از ناحیه تشریح حکم پیدا می‌شود؛ بدین معنا که خدای تعالی در مقام تشریح احکام، حکمی را جعل و وضع نکرده که از ناحیه آن، سلطه و غلبه‌ای برای کافر بر مسلمان پیدا شود (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۳ق، ج ۶، ص. ۴۳۵)؛ لذا فقها با توجه به لفظ سبیل برداشت می‌کنند که سبیل اشاره است به نفی هر نوع حکمی که موجب برتری یا تساوی کافر با مسلمان شود (جمعی از پژوهشگران، ۱۴۲۳ق، ج ۱۳، ص. ۶۶) و یا حجتی که موجب غلبه کفار بر مؤمنین شود دارد (شبیری زنجانی، ۱۴۱۹ق، ج ۱۷، ص. ۵۴۳۰). در این آیه، شارع مقدس در مقام تشریح و در مقام قانون‌گذاری و در مقام بیان یک قاعده کلی در جامعه اسلامی است. هر حکمی، هر عقدی، هر معامله‌ای، هر پیمانی، هر قراردادی و هر چیزی که سبب علو کافر و استیلا کافر بر مسلم شود منفی است (موسوی بجنوردی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص. ۳۵۰). ملت‌ها نمی‌توانند با فرهنگ و مذهب خود وداع کنند (مکارم شیرازی، ۱۴۲۷ق، ج ۳، ص. ۶۱۷) و فرهنگ بیگانگان را بپذیرند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵، ج ۲، ص. ۵۰۶). هرگونه قرارداد و معامله‌ای که موجب وهن مذهب و وابستگی کشور به اجانب و یا ترویج فرهنگ فاسد آنان بین مسلمین باشد، حرام است (منتظری، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۲۷۴). با توجه به اینکه باری تعالی در آیه شریفه «لن يجعل الله...» از کلمه «لن» استفاده نموده‌اند برداشت می‌شود که نفی برتری کفار بر مؤمنان همیشگی است و مختص به زمان خاصی نیست (آملی، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص. ۳۴۴)؛ بنابراین با توجه به آیه هر طرح، عهدنامه، رفت‌وآمد و قراردادی که راه نفوذ کفار بر مسلمانان را باز کند، حرام است (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص. ۱۹۱).

با عنایت به این قاعده، سیاست‌های فرهنگی نظیر استقلال فرهنگی، تهاجم فرهنگی، فرهنگ اسلامی و ملی، جهاد فرهنگی، اصلاح و فرهنگ‌سازی در کلام آیت الله خامنه‌ای نشان‌دهنده آن است که ایشان در تحقق سیاست‌های فرهنگی انقلاب اسلامی بر طبق قاعده نفی سبیل مشی می‌فرمایند، چراکه مسئله نفی نظام سلطه را جزو کلید واژه‌های اصلی می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۳/۱۷) و بر این باورند، ملتی که اقتصاد و فرهنگ پیشرفته داشته باشد، در اوج قرار می‌گیرد و تحقیر نمی‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۲/۱۰). در این راستا تأکید دارند که جمهوری اسلامی به‌طور قاطع نفی استعمار، نفی سلطه‌پذیری، نفی تحقیر ملت به‌وسیله قدرت‌های سیاسی دنیا، نفی وابستگی سیاسی، نفی نفوذ و دخالت قدرت‌های مسلط دنیا در کشور، نفی سکولاریسم اخلاقی؛ اباحه‌گری؛ می‌کند و در مقابل هویت ملی، هویت ایرانی، ارزش‌های اسلامی، دفاع از مظلومان جهان، تلاش برای دست پیدا کردن بر

قله‌های دانش را اثبات و بر آن پافشاری می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۹/۲۴). ایشان تأکید دارند که در باب فرهنگ، سیاست کلی کشور باید عبارت باشد از حفظ و پرداخت و وابستگی شدید و کامل به فرهنگ ملی؛ البته جزو مهم‌ترین ارکان فرهنگ ملی، اسلام است و استقلال کامل، در همه جهت، یعنی زور و زورگویی را از هیچ‌کس قبول نکند (خامنه‌ای، ۱۳۷۲/۵/۱۲)؛ بنابراین طبق قیاس منطقی این‌گونه می‌توان نتیجه گرفت: صغری - از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای وابستگی فرهنگی در جامعه سبب سلطه کفار بر مسلمین است. کبری - تسبیب در سلطه کفار بر مسلمین، مطابق قاعده نفی سبیل، حرام است؛ نتیجه: ایجاد وابستگی فرهنگی در جامعه حرام است.

۵-۲-۳. قاعده لا ضرر

کلمه «لا» برای نفی جنس است و هرگاه مدخول آن، نکره باشد دلالت می‌کند که مدخول لا، فی‌الحقیقه وجود ندارد (عبداللهی، ۱۳۸۸، ص. ۲۴۸). ضرر در لغت به‌معنای ضد نفع (قیومی، ۱۴۱۴ق، ج ۲، ص. ۳۶۰) و نقصان (ازهری، ۱۴۲۱ق، ج ۱۱، ص. ۳۱۴) است. مهم‌ترین دلیل برای نفی ضرر و ضرار، منبع چهارم فقه یعنی عقل است. درواقع باید گفت که مدلول این قاعده جزء «مستقلات عقلیه» است که عبارت‌اند از اموری که بدون حکم شرع خود عقل به آن‌ها می‌رسد (محقق داماد، ۱۳۸۴، ص. ۱۳۱). باوجوداین باز هم در استناد قاعده فوق به قرآن کریم (بقره/آیه ۱۹۵) و روایات (ابن بابویه، ۱۳۶۷، ج ۴، ص. ۹۶؛ کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۵، ص. ۲۹۲) استناد شده است. از این روایات و قاعده مذکور معانی مختلفی بیان شده است. قاعده لا ضرر با توجه به نظریه نفی مشروعیت مطلق ضرر که متضمن احکام وضعی و تکلیفی و ضرر نوعی نیز می‌گردد، از هر ضرر و ضرر رساندنی نفی شده است، چه ضرر در مرحله تشریح و چه در محدوده روابط اجتماعی. هر عملی که موجب ضرر رساندن به‌غیر شود مورد تأیید شارع نمی‌باشد. در اسلام هرکس در اجرای حقوق و استفاده از امکانات خود آزاد است ولی به‌موجب قاعده لاضرر آزادی هر کس تابع محدوده‌ای است که به‌وسیله قانون منحصراً به‌منظور مراعات حقوق و آزادی‌های دیگران و برای نظم عمومی وضع شده است. فقها از این قاعده کلی حکم صدها موضوع جزئی را استفاده می‌کنند (روحانی، ۱۳۷۸، ص. ۸).

طبق دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای استقلال فرهنگی، جهاد فرهنگی، فرهنگ اسلامی و فرهنگ‌سازی یا اصلاح فرهنگ مبتنی بر قاعده لاضرر می‌باشد (خامنه‌ای، ۱۳۶۵/۱۱/۳). ایشان معتقدند فرهنگ جامعه متولی می‌خواهد و دراین‌راستا دولت و

مسئولان و مردم را موظف می‌دانند که به جریان عمومی فرهنگ جامعه توجه داشته باشند و اگر چنانچه مزاحمتی وجود دارد، آنها را برطرف کنند؛ جلوی موانع، عناصر مخرب، عناصر مفسد را بگیرند. توان خود را صرف در راه ترویج فضایل و جلوگیری از آنچه مزاحم رشد فضایل است، نمایند (خامنه‌ای، ۱۹/۹/۱۳۹۲). ایشان با عنایت به این قاعده در شیوه تبلیغ دین از جمله عزاداری اهل بیت (علیهم‌السلام) تأکید می‌نمایند که نباید مورد تبلیغ سوء دشمنان متعصب و تبلیغاتچی‌های شیطان استعمار قرار گیرد. مضرات بزرگ تبلیغی که با آبروی اسلام و شیعه سروکار دارد نیز باید مورد توجه باشد؛ چراکه امروز این ضرر، بسیار بزرگ و شکننده است. از این رو قمه زدن علنی و همراه با تظاهر را حرام و ممنوع نموده‌اند (خامنه‌ای، ۲۷/۳/۱۳۷۳).

همچنین ایشان ناشران را از چاپ و تألیف کتب مضر بازمی‌دارند. به ناشران تأکید می‌نمایند که اگر بی‌توجهی کنند و چیزی را در اختیار مشتری کتاب بگذارند که برای او زیان‌بار است، آنان نیز ضرر معنوی بزرگی را متحمل خواهند شد. درنهایت، مرتبطین ذی‌ربط از بارِ وزر آن نوشته‌ای زیان‌بار، فارغ نخواهند شد و این را ناشی از یک منطق و یک استدلال قوی می‌دانند؛ زیرا ضرر آن به‌قدر اهمیت کار تألیف و نشر و انتقال فرهنگ، بزرگ است (خامنه‌ای، ۲۸/۲/۱۳۷۸). ایشان معتقدند وقتی که یک اثر هنری و یک نوشته و یک عکس، یک تأثیر ویرانگر اخلاقی دارد، این قابل پاسخ‌گویی نیست و باید جلو این کار فرهنگی گرفته شود (خامنه‌ای، ۱۲/۲/۱۳۸۹)؛ بنابراین طبق قیاس منطقی این‌گونه می‌توان نتیجه گرفت: صغری - از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای سیاست‌های فرهنگی در جامعه نباید سبب ضرر و ضرار شوند؛ کبری - ضرر رساندن به مسلمین، مطابق قاعده لاضرر، حرام است. نتیجه: سیاست‌گذاری که موجب ضرر و ضرار بر مسلمین شود حرام است.

۵-۲-۴. قاعده وجوب حفظ نظام و حرمت اخلال در آن

حفظ در این قاعده عبارت است از نگهداری و محافظت کردن از کسی یا چیزی به‌منظور دفاع از آن یا جلوگیری از وارد آمدن آسیب به آن (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۳، ص. ۳۱۶). عقل حفظ نظام اجتماعی بشر را لازم می‌داند و آنچه را که موجب اختلال نظام بشر باشد قبیح می‌داند. مستفاد از این قاعده این است که حفظ نظام از واجبات مؤکد و اختلال امور مسلمانان از امور مبعوض است (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۶، ج ۲، ص. ۳۵۶). منظور از حفظ نظام، حفظ نظام اسلامی و رعایت امور معیشتی مردم است که قوام مردم و جامعه به آن وابسته می‌باشد. در این راستا

می‌توان به خطبه ۱۶۸ نهج‌البلاغه اشاره کرد، هنگامی که اصحاب جمل علیه امام شورش نمودند. در این خطبه امام فرمودند تا زمانی که بیم گسسته شدن نظام را نداشته باشند، صبر می‌نمایند (فانهم ان تمموا علی فیاله هذا الرای انقطع نظام المسلمین). اصطلاح «انقطاع نظام المسلمین» اشاره به حفظ نظام دارد.

سیاست‌های فرهنگی مذکور، مبتنی بر قاعده وجوب حفظ نظام است؛ زیرا که آیت‌الله خامنه‌ای حفظ نظام را واجب و اوجب از همه امور می‌دانند و برای نظام مرزهای مشخصی مانند مرزهای اخلاقی و فرهنگی قائل هستند؛ لذا حفظ این مرزها را واجب می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۵/۳۱). ایشان بارها به صراحت به این قاعده اشاره نموده‌اند و در این راستا استناد به کلام امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) فرمودند که حفظ نظام از اوجب واجبات است. ایشان بر این عقیده‌اند که نظام در اینجا صرفاً ساختار سیاسی نیست؛ نظام یعنی ساختار سیاسی با مجموعه اهداف و آرمان‌هایی که در آن است و فرهنگ را نیز دربرمی‌گیرد. حفظ نظام، یعنی حفظ همه ارزش‌هایی که نظام اسلامی خودش را متعهد به آن‌ها می‌داند؛ مثل عدالت، پیشرفت، معنویت، علم، اخلاق، مردم‌سالاری، قانون‌گرایی، آرمان‌گرایی، آرمان‌گرایی جزو مؤلفه‌های اصلی نظام اسلامی است و نظام اسلامی بدون آرمان‌گرایی یک چیز سطحی و صوری است (خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۴/۱۲). ایشان بر این باورند که فرهنگ غرب، یک فرهنگ مهاجم و یک فرهنگ نابودکننده فرهنگ‌هاست. هر جا غربی‌ها وارد شدند، فرهنگ‌های بومی، بنیان‌های اساسی اجتماعی، تاریخ ملت‌ها، زبان آن‌ها و خط آن‌ها را تغییر دادند (خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۷/۲۳)؛ لذا در این خصوص خاطرنشان می‌دارند که مهم‌ترین ارزشی که برای ملت ایران وجود داشت و امروز هم وجود دارد و تا آخر هم همین خواهد بود، اسلام و حفظ جمهوری اسلامی است (خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۱/۱۹) و ورود فرهنگ غرب با وجوب حفظ نظام و خورده نظام فرهنگی در تقابل خواهد بود؛ لذا ایشان از آن به تهاجم فرهنگی یاد می‌کنند (خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۱/۱۹)؛ بنابراین طبق قیاس منطقی این‌گونه می‌توان نتیجه گرفت: صغری - از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای سیاست‌های فرهنگی در جامعه باید سبب حفظ نظام شود و اخلال به نظام جمهوری اسلامی ایران وارد نسازد؛ کبری - طبق قاعده حفظ نظام، حفظ نظام جمهوری اسلامی ایران واجب است و اخلال به آن حرام است؛ نتیجه: در سیاست‌گذاری فرهنگی رعایت مصلحت نظام واجب و اخلال به نظام حرام است.

۵-۲-۵. قاعده مصلحت

در مواردی که بین حفظ نظام و احکام اولیه دیگر تعارض وجود داشته باشد باید بر اساس مصلحت قوی‌تر حکم اولی دیگر را کنار گذاشت؛ زیرا مصلحت حفظ نظام، مصلحتی است که علاوه بر حفظ دین، مصلحت افراد جامعه را نیز دربرمی‌گیرد (ولایتی، ۱۳۹۴، ص. ۱۰۳). در آیه ۱۰۶ سوره بقره خداوند تغییر قبله مؤمنان را به جهت مصلحت و خیر بیان نمودند: «مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نَسِيَهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا...» [حکم] هر آیه‌ای را که بر اساس مصالح مردم و مقتضای زمان از میان برداریم یا به تأخیر اندازیم، بهتر از آن یا مانندش را می‌آوریم.»

از منظر فقه شیعه مصلحت در سه محور حفظ نظام، نظم و تعارض میان اہم و مهم خلاصه می‌شود که مصلحت اہم بر مهم ارجح است (مکارم شیرازی، ۱۴۲۷ق، ج ۳، صص. ۵۶۵-۵۶۴). در اندیشه امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) بدون هیچ تردیدی بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد فرهنگ آن جامعه است و اساساً فرهنگ هر جامعه هویت و موجودیت آن را تشکیل می‌دهد و راه اصلاح یک مملکتی فرهنگ آن مملکت است. فرهنگ مبدأ همه خوشبختی‌ها و بدبختی‌های ملت است و آن چیزی که ملت‌ها را می‌سازد فرهنگ صحیح است؛ لذا اگر فرهنگ درست بشود یک مملکت اصلاح می‌شود (جهان‌بین، ۱۳۹۸، ص. ۶). از منظر آیت‌الله خامنه‌ای فرهنگ هویت یک ملت است و ارزش‌های فرهنگی، روح و معنای حقیقی یک ملت به حساب می‌آید؛ لذا همه‌چیز مترتب بر فرهنگ است (خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۹/۱۹).

بنابراین از آنجاکه قوام نظام وابسته به فرهنگ آن است و نیز محور همه کارهای دیگر است؛ لذا اصلاح فرهنگ عمومی، از همه کارها مهم‌تر خواهد بود (خامنه‌ای، ۱۳۷۴/۴/۱۹). با توجه به اینکه در عرصه اداره کشور، مسئله مصلحت نظام حاکم است و قوام یک جامعه وابسته به فرهنگ است؛ بنابراین مصلحت نظام نیز در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی مذکور از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان فقیه و رهبر جامعه اسلامی در تمامی سیاست‌های فرهنگی به این اہم توجه نموده‌اند. ایشان مسئله مصلحت را جزو مسائل درجه یک نظام دانسته و به تعبیر امام بزرگوار به قدری مهم دانسته‌اند که غفلت از آن را گاهی موجب شکست اسلام می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۷/۲۰). از منظر آیت‌الله خامنه‌ای مصلحت نظام همان منافع عمومی و منافع ملی است (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۳/۱۳) و آنچه که در این رابطه

باید مدنظر قرار گیرد، مصلحت همه‌جانبه انقلاب است (خامنه‌ای، ۱۳۷۴/۴/۱۸). طبق دیدگاه ایشان در عرصه اداره کشور، مسئله مصلحت نظام و مسئله‌ی «اهم و مهم» حاکم می‌باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۳/۱۳).

ایشان در دیدار با مسئولان صداوسیما به مصلحت نظام به‌عنوان یک مبنا و اصل در سیاست فرهنگی نظر دارند و بر این باورند که صدا و سیمایی که متعلق به این ملت است - دولت هم که متعلق به ملت و با پول جیب این ملت اداره می‌شود - نمی‌تواند بزرگ‌ترین مصلحت ملت را ندیده بگیرد و فدا کند؛ مثلاً در برنامه‌های معمولی، قصاید غرایی در مدح دولت و رئیس دولت بخوانند؛ اما در یک برنامه طنز، یا در یک برنامه سیاسی و اقتصادی، زیرآب همه‌چیز را بزنند، این هیچ به مصلحت نیست. آن را واقعاً یکی از گرایش‌های اصلی خود می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۵/۷). همچنین ایشان مصلحت نظام را در سیاست فرهنگی تا حدی مورد توجه قرار می‌دهند که اگر کسی تخطی کند و رعایت مصلحت نظام و مفاهیم مطلوب برای نظام را نکند و برخلاف اسلام و مفاهیم انقلاب چیزی را بگنجانند، مستحق برخورد و تنبیه می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۵/۷).

بنابراین طبق قیاس منطقی این گونه می‌توان نتیجه گرفت: صغری - از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای سیاست‌های فرهنگی در جامعه باید مصلحت نظام رعایت شود؛ کبری - طبق قاعده مصلحت نظام، رعایت مصلحت نظام واجب است؛ نتیجه: در سیاست‌گذاری فرهنگی رعایت مصلحت نظام واجب است.

نتیجه‌گیری

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای فرهنگ عبارت است از باورها، ایمان، عادات مردم و هر امری که در زندگی روزمره با آن ارتباط دارند و معنای عام آن شامل ذهنیت‌های حاکم بر وجود انسان که رفتارهای او را به سمتی هدایت یا تسریع می‌کند، می‌باشد؛ لذا فرهنگ شامل ادبیات، هنر، سبک زندگی، فرهنگ عمومی، اخلاق، رفتار اجتماعی می‌شود. از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، فرهنگ عمومی بر دو بخش است: بخش اول، امور و مسائل بارز و ظاهر است به‌گونه‌ای که در درازمدت در سرنوشت یک ملت تأثیر می‌گذارد و بخش دوم از فرهنگ عمومی، مانند بخش اول در سرنوشت یک ملت مؤثر و تأثیراتش فوری و بسیار محسوس است؛ چه بسا خود امور مربوط به این بخش از فرهنگ عمومی، چندان محسوس نیست؛ لکن تأثیراتش در جامعه و سرنوشت و مسیر آن، بسیار محسوس می‌باشد. ازجمله این امور و درواقع عمده‌ترین آن‌ها،

اخلاقیات که شامل اخلاق فردی و اجتماعی مردم یک جامعه می‌باشد. با نظر به مفاد اسناد فرهنگی جمهوری اسلامی و همچنین غور در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به جهت تکرار و تأکید اساسی‌ترین و شاخص‌ترین سیاست فرهنگی از منظر ایشان عبارت است از فرهنگ ایرانی - اسلامی است که عامل رشد و پیشرفت انقلاب اسلامی دانست. می‌توان آن را از مهم‌ترین و اصلی‌ترین دستورالعمل‌های فرهنگی و یا همان سیاست‌های فرهنگی انقلاب اسلامی از منظر ایشان دانست. ایشان به‌وفور به ارزشمندی فرهنگ اسلامی، اشاره داشته‌اند و متذکر شده‌اند که برای یک جامعه و مجموعه انسانی، فرهنگ اسلامی بالاترین ارزش‌هاست و موجب یک جامعه سرافراز، خوشبخت، عزیز و پیشرو می‌شود.

یکی دیگر از سیاست‌های فرهنگی از منظر ایشان، استقلال فرهنگی است. ایشان در باب فرهنگ، سیاست کلی انقلاب اسلامی را مبتنی بر حفظ وابستگی شدید و کامل به فرهنگ ملی می‌دانند. ایشان بر این عقیده‌اند که ملت غالب، ملتی است که فرهنگ آنان غالب باشد چه‌بسا در صورت غلبه فرهنگی، غلبه اقتصادی و سیاسی و امنیتی و نظامی و غیر آن نیز حاصل می‌شود.

سیاست دیگر از منظر ایشان جهاد فرهنگی است که یکی از نکات برجسته در فرهنگ اسلامی که مصداق‌های بارز آن، بیشتر در تاریخ صدر اسلام و کمتر در طول زمان دیده می‌شود؛ فرهنگ رزمندگی و جهاد می‌باشد. از دیدگاه ایشان جهاد فقط به معنای حضور در میدان جنگ نمی‌باشد؛ چه‌بسا هرگونه تلاش در مقابله با دشمن، می‌تواند جهاد تلقی شود. جهاد در میدان جنگ مسلحانه است که جهاد رزمی نام دارد و جهاد در میدان مسائل فرهنگی است که به «جهاد فرهنگی» تعبیر می‌شود.

فرهنگ‌سازی و اصلاح فرهنگی یکی از سیاست‌هایی است که آیت‌الله خامنه‌ای بر آن تأکید دارد. حرکت‌های عمومی برای فرهنگ‌سازی و یا اصلاح فرهنگ‌های غلط را بخشی از مهندسی فرهنگی می‌دانند. نقشه مهندسی فرهنگی را به این معنا می‌دانند که وضع فرهنگی مطلوب کشور و اجزای متشکل آن تصور و ترسیم شود، سپس اولویت‌ها، موارد نیازمند به مراقبت، مغفول ماندگان و... تبیین و به انجام رسد.

با غور در کلام آیت‌الله خامنه‌ای مشروعیت سیاست‌های فرهنگی از منظر ایشان، مبتنی بر قواعد فقهی و وجوب ارشاد جاهل، نفی سبیل، لا ضرر، وجوب حفظ نظام و حرمت اخلال در آن و وجوب حفظ مصلحت نظام است که می‌توان در حوزه فرهنگ جهت مشروعیت بخشی به آن قواعد مذکور را به‌عنوان قواعد فقه فرهنگی معرفی نمود؛ البته قواعد فقه فرهنگی منحصر به این تعداد نمی‌باشد.

پیشنهادها

به پژوهشگران علاقه‌مند پیشنهاد می‌شود در تداوم و گستره بررسی فقهی سیاست‌های فرهنگی مقام معظم رهبری، موضوعات زیر را در دستور کار پژوهشی خود قرار دهند:

- ۱- نسبت‌سنجی میان سیاست‌های فرهنگی مقام معظم رهبری در یک حوزه خاص (مانند: حجاب، سینما، رسانه‌ها و مانند آن) با قواعد فقهی مرتبط به‌ویژه در حوزه‌های مستحدثه یا بیشتر مغفول.
- ۲- مقایسه قواعد فقهی حاکم بر سیاست‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران با سایر کشورهای اسلامی مشتمل بر شیعیان و اهل سنت.
- ۳- تجربه‌نگاری از اثرگذاری مقتضیات زمان و مکان بر به‌کارگیری قواعد فقهی در سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
نهج‌البلاغه.
- آزاد ارمکی، تقی و منوری، نوح (۱۳۹۱). تحلیل محتوای سیاست‌های فرهنگی ایران، بر اساس قانون اساسی، سند سیاست‌های فرهنگی و برنامه پنجم توسعه. فصلنامه راهبرد/اجتماعی و فرهنگی، سال اول، (۳)، ۷-۳۷.
- آقاپور، علی و سیاهپوش، امیر (۱۳۹۰). فرهنگ در منظر مقام معظم رهبری. تهران: نشر تهران.
- آملی، محمدتقی (۱۴۱۳ق). المکاسب و البیوع. تقریر: محمدحسین نائینی، قم: مؤسسه النشر الإسلامی التابعة لجماعه المدرسین.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۷). ترجمه و متن کتاب من لا یحضره الفقیه. شارح علی‌اکبر غفاری. مترجم محمدجواد غفاری و صدرالدین بلاغی و علی‌اکبر غفاری، تهران: نشر صدوق.
- ابن منظور، ابوالفضل (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دارالفکر للطباعة والنشر والتوزیع.
- ازهری، محمد بن احمد (۱۴۲۱ق). تهذیب اللغة. بیروت: دار احیا التراث العربی.

- اشترینان، کیومرث (۱۳۹۳). *متغیرهای استراتژیک در سیاست‌گذاری فرهنگی*. تهران: نشر کتاب.
- اصول سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۱). سایت دبیر خانه شورای عالی انقلاب فرهنگی: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/100172>
- امیدی‌فرد، عبدالله و پیله‌ور، مرضیه (۱۳۹۶). بررسی فقهی قاعده ارشاد جاهل. *پژوهش‌های فقهی*، ۱۳(۳)، ۴۸۵-۵۲۱.
- جمعی از پژوهشگران (۱۴۲۳ق). *موسوعة الفقه الاسلامی طبقاً لمذهب أهل البيت*. قم: مؤسسه دایرةالمعارف فقه اسلامی.
- جهان‌بین، فرزاد (۱۳۹۸). *باغبانی فرهنگ*. بی‌جا: انتشارات انقلاب اسلامی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۰/۴/۵). بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20082>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۵/۱۱/۳). خطبه‌های نماز جمعه تهران: <https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1365>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۹/۵/۷). بیانات با مسئولین صداوسیما: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2338>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۱/۴/۹). بیانات در دیدار وزیر و مدیران وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=17185>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۲/۲/۱۵). بیانات در دیدار جمعی از کارگران و معلمان: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2666>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۲/۵/۱۲). بیانات در حکم تنفیذ ریاست‌جمهوری: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2678>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۳/۶/۲۱). بیانات در آغاز به کار دهمین گردهمایی سراسری ائمه جمعه: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17358>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۵/۱/۲۸). بیانات در دیدار پرسنل و فرماندهان ارتش: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2793>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۵/۳/۲۰). بیانات در دیدار فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم): <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4790>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۸/۲/۲۸). بیانات در دیدار جمعی از ناشران: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2944>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۴/۱۹). بیانات در دیدار با کارگزاران نظام: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3016>

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۹/۲۵). بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3040>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۷/۳). بیانات در دیدار جمعی از نخبگان علمی:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3145>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۱۲/۶). بیانات در دیدار جوانان و دانشجویان سیستان و بلوچستان:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8798>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۲/۲/۲۲). بیانات در جلسه پرسش‌وپاسخ دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3177>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۳/۲۳). بیانات در دیدار جمعی از کارکنان سینما و تلویزیون:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3342>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۶/۲۵). بیانات در دیدار نخبگان جوان:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3351>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۹/۲۴). بیانات در دیدار دانشجویان علم و صنعت:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4992>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۹/۰۲/۱۲). بیانات درباره کتاب خوب:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9293>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۹/۵/۳۱). بیانات در دیدار دانشجویان در یازدهمین روز ماه رمضان:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9925>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۹/۱۱/۱۹). بیانات در دیدار فرماندهان و خلبانان نیروی هوایی ارتش:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10996>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۳/۲۳). بیانات در دیدار شورای عالی انقلاب فرهنگی:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18292>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۷/۲۳). بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21252>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۹/۱۹). بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24721>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۹/۱۹). بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24721>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۱/۱). بیانات در حرم مطهر رضوی:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25993>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۲/۱۰). بیانات در دیدار کارگران صنعتی مینا:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=26284>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۱/۱). بیانات در حرم مطهر رضوی:

- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29236>
 خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۲/۱۳). بیانات در دیدار فرهنگیان و معلمان:
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32970>
 خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۲/۲۹). بیانات در دیدار قاریان و حافظان برتر شرکت‌کننده در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم:
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33125>
 خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۳/۳). بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (علیه‌السلام):
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33172>:
 خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۳/۱۴). بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام:
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33259>
 خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۴/۱۲). بیانات در دیدار با جمعی از دانشجویان:
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33694>
 خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۳/۱۷). بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان:
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36775>
 خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۱۱/۲۶). بیانات در دیدار با مداحان:
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=44919>
 خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۹/۳/۱۴). سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سی‌ویکمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمته‌الله‌علیه):
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=45814>
 خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۷/۲۰). بیانات در دیدار اعضای جدید تشخیص مصلحت:
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51139>
 خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۹/۱۵). بیانات در دیدار رئیس و اعضای شورای انقلاب فرهنگی:
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51418>
 خسروی حسینی، غلامرضا (۱۳۶۹). ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی قرآن. تهران: مرتضوی.
- روحانی، سید محمدصادق (۱۳۷۸). استفتائات قضائیه و مؤسسه حقوقی وکلای بین الملل. بی‌جا: نشر سپهر.
- رضائی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۷). تفسیر قرآن مهر. قم: پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.
- زنگنه، محسن؛ ذوالانواری، امیرحسین و پیروزمند، علیرضا (۱۴۰۳). بررسی جریان‌های فکری سکولاریسم در ایران. فصلنامه راهبرد اجتماعی - فرهنگی، سال سیزدهم، (۵۳)، ۱۰۳۹-۱۰۷۳.

سبحانی تبریزی، جعفر (۱۳۸۹). *استفتائات*. قم: مؤسسه امام صادق (علیه السلام).
 شبیری زنجانی، موسی (۱۴۱۹ق). *کتاب نکاح*. قم: مؤسسه پژوهشی رأی پرداز.
 صنعی، محمدحسن و زرگزاده، محمدعلی (۱۳۹۷). مقاله جهاد فرهنگی در اندیشه
 حضرت امام خامنه‌ای. *فصلنامه مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، سال دوم،
 (۷)، ۴۱-۷۷.

طباطبایی قمی، تقی (۱۴۲۳ق). *الأنوار البهية فی القواعد الفقهية*. قم: محلاتی.
 عبداللهی، عبدالکریم (۱۳۸۸). *قواعدی از فقه*. قم: بوستان کتاب - انتشارات دفتر
 تبلیغات حوزه علمیه قم.
 علوی گرگانی، محمدعلی (۱۳۸۴). *أجوبة المسائل*. قم: دفتر حضرت آیت الله علوی
 گرگانی.

فاضل لنگرانی، محمدجواد (۱۳۹۶). *مکاسب محرمة*. قم: مرکز فقهی ائمه اطهار
 (علیهم السلام).

قانع، احمدعلی (۱۳۹۷). *قواعد فقه در میدان فرهنگ و ارتباطات*. تهران: دانشگاه امام
 صادق (علیه السلام).

قرائتی، محسن (۱۳۸۸). *تفسیر نور*. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
 قنبری برزیان، علی (۱۴۰۳). تأثیر مناسب پیاده‌روی اربعین بر قدرتمندی هویت بر
 جامعه عرب‌زبان خوزستان (نظریه‌ای داده‌بنیان). *فصلنامه راهبرد اجتماعی -*
فرهنگی، سال سیزدهم، (۵۲)، ۶۷۵-۷۰۶.

قیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ق). *المصباح المنیر فی غزيب الشرح الكبير للرافعی*.
 قم: مؤسسه دار الهجره.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ق). *الکافی*. قم: دار الحدیث.
 کمیسیون مشترک دفتر مقام معظم رهبری و دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت
 نظام (۱۳۹۹). *سیاست‌های کلی نظام*. تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام،
 دبیرخانه.

گروه مطالعات بنیادین حکومت (۱۳۹۱). *مفهوم فرهنگ*. تهران: مجلس شورای
 اسلامی مرکز پژوهش‌ها

محقق داماد، مصطفی (۱۳۸۴). *قواعد فقه*. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.

مروج، حسین (۱۳۷۹). *اصطلاحات فقهی*. قم: بخشایش.

مشکینی اردبیلی، علی (۱۳۹۲). *رساله‌های فقهی و اصولی*. به تحقیق حمید احمدی

- جلفایی، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث.
- مصطفوی، سید محمد کاظم (۱۴۲۱ق). *مئة قاعدة فقهية*. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- معین، محمد (۱۳۸۸). *فرهنگ فارسی*. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- مک گوینگان، جیم (۱۳۸۷). *بازاندیشی فرهنگ فرهنگی*. ترجمه نعمت‌الله فاضلی و مرتضی قلیچ، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۵). *دائرة المعارف فقه مقارن*. قم: مدرسه الإمام علی بن ابی‌طالب (علیه‌السلام).
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۷ق). *استفتائات*. قم: مدرسه الإمام علی بن ابی‌طالب (علیه‌السلام).
- منتظری، حسینعلی (۱۳۸۴). *استفتائات*. تهران: نشر سایه.
- موسوی بجنوردی، محمد (۱۳۷۹). *قواعد فقهیه*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه). مؤسسه چاپ و نشر عروج.
- نوریان، مهدی و موسوی مقدم، سید محمد (۱۴۰۲). *فقه فرهنگ ضرورت راهبردی تمدنی مکتب*. پژوهش‌های فقهی، ۲۰(۲)، ۱۱۱-۱۲۷.
- وحید، مجید (۱۳۸۶). *بחי در سیاست‌گذاری فرهنگی*. فصلنامه سیاست، ۳۷(۳)، ۲۸۷-۳۰۶.
- ولایتی، محسن (۱۳۹۴). *مبانی فقهی حفظ نظام اندیشه سیاسی امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه)*. فصلنامه علمی پژوهشی *مطالعات انقلاب اسلامی*، ۴۲(۴)، ۹۹-۱۱۶.
- هاشمی شاهرودی، محمود (۱۳۸۲). *فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (علیهم السلام)*. قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (علیهم‌السلام).
- هاشمی شاهرودی، محمود (۱۴۲۳ق). *موسوعة الفقه*. قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (علیهم‌السلام).

References

Quran.

Nahj al-Balagha.

A group of researchers from the Institute of Islamic Jurisprudence Encyclopedia, (2002). Encyclopedia of Islamic Jurisprudence According to the Ahl al-Bayt School, Qom: Institute of Islamic Jurisprudence Encyclopedia (first edition). (In Arabic)

Abdullahi, Abdul Karim, (2009). Rules of Jurisprudence, Qom: Bookstore - Publications of the Qom Seminary Propaganda Office. (In Persian)

Aghapour, Ali, Siahpoush, Amir, (2011). Culture in the perspective of the Supreme Leader, Tehran: Tehran Publishing (first edition). (In Persian)

Alawi Gorgani, Mohammad Ali, (2005). Answers to Questions, Qom: Office of Hazrat Ayatollah Alawi Gorgani. (In Persian)

Amoli, M. T. (n.d.). Al-Makasib wa al-Bay' (M. H. Na'ini, Narrator). Qom: Mu'assasat al-Nashr al-Islami, Tabia'at li Jama'at al-Mudarrisin. (In Arabic)

Ashtrian, Kiyomars, (2014). Strategic variables in cultural policy-making, Tehran: Book Publishing (first edition). (In Persian)

Azad Aramaki, Taqi, Monawari, Noah (2012). Content Analysis of Iran's Cultural Policies Based on The Constitution, the Cultural Policies Document, and The Fifth Development Plan, Quarterly Journal of Social and Cultural Strategy, Year 1, (3), 7-37. (In Persian)

Azhari, Muhammad ibn Ahmad, (2000). Tahdhib al-Lagha, Beirut: Dar Ihya al-Turat al-Arab (first edition). (In Arabic)

Fazel Lankarani, M. J. (2017). Makasib Muharramah. Qom: Imam al-At'har Fiqhi Center. (In Arabic)

Fundamental Studies Group of Government, (2012). The Concept of Culture, Tehran: Islamic Consultative Assembly Research Center. (In Persian)

Hashemi Shahroudi, Mahmoud. (2003). Dictionary of Jurisprudence According to the Ahl al-Bayt School of Islamic Jurisprudence (PBUH), Qom: Institute for the Encyclopedia of Islamic Jurisprudence on the Ahl al-Bayt School of Islamic Jurisprudence. (In Persian)

Hashemi, Shahroudi, (2002). Encyclopedia of Jurisprudence, Qom: Institute for the Encyclopedia of Islamic Jurisprudence on the Ahl al-Bayt School of Islamic Jurisprudence. (In Arabic)

Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (12/02/1389) Statements about the book Good. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9293> (In Persian)

Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1981). Statements in Tehran Friday Prayer Sermons. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20082> (In Persian)

Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1987). Tehran Friday Prayer Sermons. <https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1365> (In Persian)

Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1992) Statements in a meeting with the Minister and managers of the Ministry of Culture and Islamic Guidance. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=17185> (In Persian)

- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1993). Statements in a meeting with a group of workers and Teachers. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2666> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1993). statements on the presidential decree. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2678> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1994). Statements at the beginning of the work of the 10th nationwide gathering of the Friday prayer Imams. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17358> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1995). Statements at the meeting of members of the provincial public culture councils. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2759> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1996). Statements at the meeting of personnel and commanders Army. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2793> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1996). Statements in a meeting with the commanders of the 27th Division of Muhammad Rasoolullah P. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4790> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (1999). Statements in a meeting with a group of publishers. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2944> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2000). Statements in a meeting with system officials. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3016> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2000). Statements in Friday prayer sermons in Tehran. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3040> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2003). Speeches at a meeting of a group of scientific elites. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3145> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2003). Speeches at a meeting of youth and students of Sistan and Baluchestan. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8798> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2003). Statement at the question and answer session of Shahid Beheshti University students. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3177> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2007). Statements at a meeting of a group of cinema and television employees. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3342> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2007). Statements at a meeting of young elites. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3351> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2009). Statements at a meeting of science and technology students. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4992> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2011). Statements at a meeting with students on the 11th day of Ramadan. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9925> (In Persian)

- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2011). Statements at a meeting with commanders and pilots of the Iranian Air Force. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10996> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2012). Statements at a meeting with the Supreme Council of the Cultural Revolution. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18292> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2013). Statements at a meeting with the youth of the province North Khorasan. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21252> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2014). Statements at the meeting of members of the Supreme Council of the Cultural Revolution. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24721> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2014). Statements at the meeting of members of the Supreme Council of the Cultural Revolution. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24721> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2015). Speeches at the Razavi Holy Shrine. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29236> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2015). Statements at the meeting of MAPNA industrial workers. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=26284> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2015). Statements at the Razavi Holy Shrine. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25993> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2016). Speeches at the meeting of educators and teachers. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32970> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2016). Statements in a meeting with a group of students. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33694> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2017). Statements in a meeting with a group of students. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36775> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2019). Statements in a meeting with eulogists. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=44919> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2019). Television speech on the occasion of the 31st anniversary of the passing of Imam Khomeini, may God have mercy on him Against. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=45814> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (29/2/2016) Speeches at the meeting of the best reciters and memorizers participating in the international Holy Quran competitions. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33125> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali, (1990). Statements with IRIB officials. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2338> (In Persian)
- Hosseini Khameneh, Sayyed Ali (2016). Speeches at the ceremony of the 27th anniversary of the passing of Imam.

- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33259> (In Persian)
- Hosseini Khamenei, Sayyed Ali (2016). Speeches at the Imam Hussein Guards Officer Training and Training University. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33172> (In Persian)
- Hosseini Khamenei, Sayyed Ali (2022). Statements at the meeting of the new members of the Expediency Discernment. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51139> (In Persian)
- Hosseini Khamenei, Sayyed Ali (2022). Statements at the meeting of the Chairman and members of the Cultural Revolution Council. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51418> (In Persian)
- Ibn Babawayh, Muhammad ibn Ali, (1988). Translation and text of the book Man la yahdrah al-Faqih, Sharh Ali Akbar Ghaffari. Translated by Mohammad Javad Ghaffari and Sadr al-Din Balaghi and Ali Akbar Ghaffari, Tehran: Sadouq Publishing House. (In Persian)
- Ibn Manzoor, Abul-Fadl, (1993). Lisan al-Arab, Beirut: Dar al-Fikr for Printing, Publishing and Distribution (third edition). (In Arabic)
- Jahanbin, Farzad (2019). Gardening of the Culture, Bija: Islamic Revolution Publications. (In Persian)
- Joint Commission of the Office of the Supreme Leader and the Secretariat of the Expediency Council (2020). General policies of the system, Tehran: Expediency Council, Secretariat. (In Persian)
- Khosravi Hosseini, Gholamreza, (1980). Translation and research of the vocabulary of the Quran with a lexical and literary interpretation of the Quran, Tehran: Mortazavi (first edition). (In Persian)
- Kulaini, Mohammad bin Yaqoob bin Ishaq, (2008). Al-Kafi, Qom: Dar al-Hadith (First Edition). (In Arabic)
- Makarem Shirazi, Nasser, (2006). Da'er-ul-Ma'arif Fiqh Muqarnat, Qom: Madrasah Al-Imam Ali bin Abi Talib. (In Persian)
- Makarem Shirazi, Nasser, (2006). Istifta'at, Qom: Madrasah Al-Imam Ali bin Abi Talib. (In Arabic)
- McGuigan, Jim, (2008). Rethinking Cultural Culture, translated by Nematollah Fazeli and Morteza Qalij, Tehran: Imam Sadeq University Press. (In Persian)
- Meshkini Ardebili, Ali (2013). Jurisprudential and Fundamental Treatises, Researched by Hamid Ahmadi Jolfaei, Qom: Dar al-Hadith Scientific and Cultural Institute. (In Persian)
- Moein, Mohammad (2009). Farhang Farsi, Tehran: Amir Kabir Publications (twenty-fifth edition). (In Persian)
- Mohaghegh Damad, Mustafa (2005). The Rules of Jurisprudence, Tehran: Islamic Sciences Publishing Center. (In Persian)
- Montazeri, Hossein Ali (2005). Istifta'at, Tehran: Sayeh Publishing. (In Persian)
- Mostafavi, Sayyed Mohammad Kazem (2000). One Hundred Jurisprudential Rules, Qom: Islamic Publications Office affiliated with the Qom Seminary Teachers' Association (fourth edition). (In Arabic)
- Mousavi Bojnourdi, Mohammad (2000). Rules of Jurisprudence, Tehran:

- Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. Oruj Publishing and Publishing. (In Persian)
- Murawej, Hossein (2000). Jurisprudential Terms, Qom: Bakhshaysh. (In Persian)
- Omidifard, Abdullah & Pilewar, Marzieh (2017). A Jurisprudential Study of the Rule of Guidance of The Ignorant, Jurisprudential Research, 13(3), 521-485. (In Persian)
- Principles of Cultural Policy of the Islamic Republic of Iran (1993). Website of the Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/100172> (In Persian)
- Qaraati, Mohsen (2009). Tafsir Al-Noor, Tehran: Cultural Center for Lessons from the Quran (1st edition). (In Persian)
- Qayumi, Ahmad bin Muhammad (2015). Al-Misbah Al-Munir in Ghazib Al-Sharh Al-Kabeer by Rafi'i, Qom: Dar Al-Hijrah Institute (2nd edition). (In Arabic)
- Qolizadeh Shams, Reza, Azadi, Akbar (2019). The Confrontation of Islamic Culture and Globalization Culture, Tehran: Diba Dokht (First Edition). (In Persian)
- Rezaei Esfahani, M. A. (2008). Tafsir-e Quran-e Mehr. Qom: Research Center for Tafsir and Quranic Sciences. (In Persian)
- Rouhani, Sayyed Mohammad Sadeq (2000). Judicial Inquiries and the International Lawyers Legal Institute, Sepehr Publishing (first edition). (In Persian)
- Sanai, Mohammad Hassan & Zargarzadeh, Mohammad Ali (2018). Article on Cultural Jihad in the Thought of Imam Khamenei, Quarterly Journal of Strategic Management Studies of National Defense, Year 2, (7), 41-77. (In Persian)
- Shabiri Zanjani, Musa (1998). Book of Marriage, Qom: Rai Pardaz Research Institute (first edition) First. (In Arabic)
- Sobhani Tabrizi, Jafar (2010). Inquiries, Qom: Imam Sadeq (peace be upon him) Institute. (In Persian)
- Tabatabai Qomi, Taqi (2002). Al-Anwar Al-Bahiyah in the Jurisprudential Laws, Qom: Mahallati. (In Arabic)
- Velayati, Mohsen (2015). Jurisprudential Principles of Preserving Imam Khomeini's Political Thought System, Scientific Research Quarterly Journal of Islamic Revolution Studies, No. 42, 116-99. (In Persian)

